

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Samhällskunskap

**Islamofobi och lärare, demokrati och
konflikt**
Islamofobi ur ett lärarperspektiv

Interdisciplinärt examensarbete i
Samhällskunskap inom ramen
för Lärarprogrammet
HT 08
Författare: Petter Hajtowitz
Handledare: Fredrik Sjögren
10183 Ord

Titel: Islamofobi och lärare, demokrati och konflikt
Islamofobi ur ett lärarperspektiv

Författare: Petter Hajtowitz

Kurs: Interdisciplinärt examensarbete i Samhällskunskap inom ramen för Lärarprogrammet.

Omfattning: 15 högskolepoäng

Termin: Hötterminen 08

Handledare: Fredrik Sjögren

Abstract:

Bakgrund: Synen på islamofobi bland lärare är dåligt kartlagd. Det finns åsiktsbarometrar som mäter hur svenska skolungdomar ser på islam och muslimer samt en del begreppsutvecklingslitteratur. Jag har inte funnit någon tidigare forskning som direkt berör lärares syn på islamofobi eller andra närliggande fenomen.

Syfte: Syftet med denna undersökning är att se hur samhällskunskapslärare ser på begreppet islamofobi, vad det innebär och hur de tycker att situationen med islamofobi ser ut. Jag vill då också undersöka vilken roll de intervjuade tycker att skolan skall ta och hur de vilka problem som kan uppstå i samband med undervisning. Mina frågeställningar lyder som följer: 1/ Hur definierar lärarna i undersökningen islamofobi? 2/ Vad ser de som orsak till problemet med islamofobi? 3/ Identifierar dessa lärare islamofobi som ett problem i den svenska skolan? 4/ Vilken roll tycker de att skolan skall ha i denna fråga och vad finns det för problem behäftade med detta.

Metod: Jag har för denna undersökning använt mig av en kvalitativ intervjuundersökning. Med hjälp av meningskategorisering har jag analyserat min empiri som består av sju stycken inspelade och utskrivna intervjuer.

Resultat: Samtliga deltagare i denna undersökning ser islamofobi som en ogrundad rädsla för muslimer samt att islamofobi innebär en rädsla för ett hot mot vår livsstil och kultur. Det skiljer sig i vad respondenterna ser som orsak till islamofobi. En del menar att det är "muslimernas" eget fel att det finns islamofobi och några menar att det beror på okunskap. Flera av respondenterna menar att det är mycket svårt att diskutera islam och islamofobi då det är lätt att bli stämplad som islamofob och de menar även man skall lyfta fram islam i sin helhet men detta bidrar inte till någon positiv bild av islam. Resten av respondenterna det är svårt att få reda på vad eleverna visar vad de tycker för de vill framstå som politiskt korrekta och menar samtidigt att man i skolan skall bira till att nyansera bilden av islam och muslimer för att motverka islamofobi. Flertalet av respondenterna tycker att är konfliktfyllt att diskutera islam och muslimer med demokratiska och västerländska värderingar i åtanke. Lärares roll som värdeförmedlare blir inte enkel i detta avseende då olika värden hamnar i konflikt.

Sökord: Islamofobi, intolerans, styrdokument, värdekonflikter.

Innehåll

1. Inledning	4
2.1 Begreppsutveckling, Islamofobi	5
2.2 Islamofobi bland svenska ungdomar och vuxna.....	8
2.3 Lärarens arbete och värdegrunden.....	11
2.4 Rationell antiislamism	13
2. Problemprecisering, syfte och frågeställningar.....	13
3.1 Forskningsproblemet	13
3.2 Syfte.....	14
3.3 Frågeställningar	14
4. Metod och genomförande.....	15
4.1 Val av metod.....	15
4.2 Urval och avgränsningar.....	15
4.3 Intervjuguide.....	16
4.5 Genomförande av intervjuer	16
4.6 Reliabilitet och validitet.....	17
4.7 Analysen	18
5. Resultatredovisning.....	18
5.1 Vad innebär islamofobi för dessa lärare?	19
5.2 Vad ses som orsak till islamofobi?	20
5.3 Identifierar dessa lärare islamofobi som ett problem i den svenska skolan?.....	23
5.4 Vilken roll skall skolan ta i denna fråga och vad finns det för problem kopplade till detta?.....	24
5.5 Sammanfattning av resultat	26
6. Diskussion och slutsatser	27
7. Litteratur, rapporter och artiklar	30
8. Bilagor.....	31

8.1 Intervjuguide.....	31
8.2 Analysschema	32

1. Inledning

Det faktum att vi har en muslimsk minoritet inte bara i Sverige utan i resten av Europa bidrar till att vi diskuterar islam och muslimer i skolan, i hemmet, i politiken och i skolan. Diskussionen är långt ifrån alltid nyanserad och gör inte rättvisa åt de många olika muslimska grupper vi har i det svenska samhället. När vi diskuterar islam är det ofta begrepp som kvinnodiskriminering, könsstympning, moskébyggen och terrorism som dyker upp och på höger-radikala hemsidor framställs Sverige som ett av muslimer ockuperat land.¹ Vi tenderar till att se muslimer som en sorts etnisk grupp och detta leder till felaktiga resonemang och fördomar. Islam framställs inte sällan som ett hot och det skeva urvalet i hur muslimer och islam syns i media är något som är värt att diskutera.² Det förkommer dock försök till att nyansera bilden av muslimer och islam i media samtidigt som negativa och stereotypa artiklar och inslag är vanligast.³ (Det bör också sägas att det som är negativt ofta tillskrivs större nyhetsvärde och att det finns argument för att om det finns invandrare eller muslimer inblandade i en nyhet så blir nyhetsvärdet större).⁴

Islam och muslimer är något som vi måste förhålla oss till i det ”kristna Europa” då vi lever i ett multietniskt och multireligiöst samhälle. År 2000 fanns det ca 350000 muslimer i Sverige d.v.s. ca 4% av befolkningen.⁵ Många muslimer känner sig diskriminerade och felaktigt sammankopplade med en bild av islam som består av fanatism och terrorism. Skolan har här en mycket viktig roll precis som den hade under 1990-talet då rasism och främlingsfientlighet blossade upp i Sverige. Rasismen har idag enligt vissa en annan karaktär än den på 1990-talet. ”En viktig slutsats är att negativa attityder till muslimer utgör ’rasismens nya ansikte’”.⁶

Lärarens attityd till islamofobi är relevant i förhållande till styrdokument och skolans värdegrund. Som tidigare forskning visar så förekommer islamofobi bland svenska ungdomar men det är ändå så att människor under 29 år är den åldersgrupp i Sverige som är mest

¹ Otterbeck, Jonas & Belevander, Pieter (2006), *Islamofobi*, Stockholm: Forum för levande historia. s. 9.

² Otterbeck & Belevander (2006). S. 38.

³ Levin, Anna (2006) Nya Nyheter och Gamla Medier. I: L. Göran, M. Lövheim & A.Linderman (red:er), *Religion och medier* (s. 165-183) studentlitteratur.

⁴ Levin (2006)

⁵ Otterbeck & Belevander (2006). S. 8

⁶ Welat Songur & Cecilia Englund. Rasism och främlingsfientlighet i Sverige. Integrationsverkets rapportserie 2007:3.

vidsynta gällande islam. Är detta den moderna skolans förtjänst? Grundskolan och gymnasiet är många gånger den enda institution som står emellan elever och den mediebild som av många anses präglad av ett ensidigt urval, även om försök till nyansering förekommer. De flesta lärare kan nog säga sig ha en uppfattning om vad detta fenomen är och består av men vad grundar sig detta i? Vad kan spåras i resonemangen kring Islamofobi? Är det viktigt att ha en enhetlig bild av islamofobi för att på ett konstruktivt sätt kunna diskutera ämnet? Som vi kommer att se så har det gjorts flera försök att definiera islamofobi. Dessa definitioner har inte bara uppkommit för sakens skull utan också för att det i lagstiftning, praktiskt och politiskt arbete skall gå att verka för ett samhälle där vi på ett rimligt sätt kan inkludera det som är våra mänskliga rättigheter i rättspraxis och utbildning. Islamofobi är dock ett begrepp som är komplext och problematiskt för de lärare som skall arbeta med det. För att kunna gå vidare och för skolan definiera hur man skall arbeta med islamofobi, muslimer och islam i den svenska skola måste vi titta på hur brukarna av styrdokumentet ser på frågan. Jag kommer i denna undersökning intervjua ett antal lärare för att få deras bild av islamofobiproblem förknippade med undervisning och diskussion. Undersökningen är ett försök att bringa klarhet till den komplicerade bild som ges av islamofobi. Teori och tidigare forskning

2.1 Begreppsutveckling, Islamofobi

Det finns ingen exakt av islamofobi, med det finns likheter mellan olika sätt att se på saken och jag skall här titta närmare på några definitioner som jag tycker kompletterar varandra. För att kunna gå vidare med denna undersökning och genomföra en analys av det empiriska materialet måste jag först göra klart för mig vad islamofobi är.

Pnina Werbner skriver i en artikel i *Anthropology Today* att islamofobi går och bör särskiljas begreppsmässigt från både rasism och antisemitism. Hon ger var och en av dessa en egen definition där tydliga skillnader finns mellan de tre. ”Vanlig” rasism har element av de andra två som t.ex. rädsla och misstänksamhet mot det främmande men innehåller en kärna av konkurens om livsuppehälle så som om jobb och bostad och dels rädsla för den demoniserade och kriminella olydiga slaven. Denna demoniserade olydige slav kan stå för otyglad sexualitet eller rånaren som lurar i skuggorna men ses också som naturligt lägre stående och underordnad människa. Enligt Werbners definition blir den utsatte förtryckt av kollektivet och betraktad som oren och ett hot mot majoritetens etnicitet. Det samma gäller antisemitism men

då kommer inte hotet från inflyttade människor med annorlunda kulturell bakgrund och utseende. Antisemitismen reagerar mot något som finns nära oss, vår granne som man kan anklaga för diverse orimliga och mystiska brott. Juden ses t.ex. som sinnebild för girighet och i det fördolda verkandes för sina onda syften. Antisemitism liknas vid häxprocesserna av Werbner. Islam och muslimer anses stå för ett annat sorts hot. Det är inte konkurrens om jobb eller den mystiska konspirerande faran från judarna som man är rädd för utan islam ses som ett mycket större hot, ett hot mot hela vår livsstil. Islamofobi ses heller inte av Werbner som en klassfråga på samma sätt som de andra två. "Islam seems also to be a threat to the intellectuals and élites in Western society because it clashes with contemporary intellectual trends towards anti-essentialism and relativism".⁷ Werbner använder sig av termen "the Grand Inquisitor" för att belysa hur vi ser på islam. Islam är ett hot mot vår livsstil och våra sekulära värderingar. Islam har enligt detta resonemang intellektuell kraft att utmana oss och kan genom sin styrka utgöra ett hot om förändring i vårt samhälle. Hon drar här paralleller till den historiska kampen mellan sekulariserande krafter och den katolska kyrkan i Europa. Enligt Werbners definition av islamofobi ingår också många av de komponenter som hon tillskriver rasism så som rädslan för "den andre" och okända men "the Grand Inquisitor" ytterligare en mycket stark del av islamofobi som inte finns i Werbners definition av begreppet.

Göran Larsson redogör i boken *Muslimerna kommer* för delar av tankesmedjan Runnymede Trusts definition av islamofobi men han anlägger också ett historiskt perspektiv.⁸ Larsson menar att man kan spåra islamofobi så långt tillbakas som medeltiden och korstågen men islamofobi har också fått hjälpa till att legitimera det europeiska kolonialprojektet. Larsson tar också upp Runnymede Trusts indelning av öppen och sluten syn på islam. En öppen uppfattning kan vara att man ser islam som något "mångbottnat och progressivt, med inre olikheter, debatter och förmåga till utveckling".⁹ Följaktligen kan en stängd uppfattning vara att "islam framställs som en monolitisk och statisk enhet utan förmåga att möta förändringar".¹⁰

⁷ Werbner, Pnina. "Islamophobia, Incitement to religious hatred – legislating for a new fear?" *Anthropology Today* (2005 (1)). S. 9.

⁸ Brittisk tankesmedja vars främsta mål är att diskutera frågor som rör etnicitet, mångkulturalism och diskriminering. RT är förespråkare för ett mångkulturellt samhälle och arbetar mycket med lobbyverksamhet.

⁹ Larson, Göran (2006), *Muslimerna kommer*. Göteborg: Makadam. S. 14.

¹⁰ Larsson, (2006) s. 14.

En mer ingående redogörelse för Runnymede Trusts definition återfinns i Jonas Otterbeck och Pieter Belevander`s studie *Islamofobi*. Runnymeds definition är mer allmän än t.ex. Werbners.

*”Termen islamofobi avser ogrundad fientlighet gentemot islam. Den inkluderar även de praktiska konsekvenserna av sådan fientlighet vad gäller orättvis diskriminering av muslimska individer och gemenskaper, samt utestängandet av muslimer från den allmänna politiska och sociala samvaron”.*¹¹

Runnymede talar om islamofobi i handling och inte så mycket vad det teoretiskt innehåller och detta avspeglar sig i deras resonemang kring institutionell och personlig islamofobi som båda handlar om diskriminering och utanförskapande och inte så mycket om de teoretiska aspekterna. Åke Sander presenterar ett alternativ till Runnymedes islamofobi. Sanders menar att islamofobi är ”varje handling eller händelse som uppfattas som islamofobisk av ett offer eller någon annan person”.¹² Sanders lägger ytterligare tyngdpunkt på handling men han menar att det är upplevelsen av att blivit utsatt som skall stå i centrum när man behandlar begreppet.

*”Islamofobi är tämligen nytt som begrepp och väldigt ifrågasatt. En vanligt förekommande synpunkt är att ordet fobi bara betyder rädsla och därför skulle definitionen i sin betydelse inte inkludera aspekten hat på samma sätt som andra typer av rasism”.*¹³

Som visat ovan så finns mer än ett sätt att betrakta islamofobi men jag tror inte att något av dem egentligen utesluter synsätt med andra vinklingar. Det handlar mer om vad man inkluderar och det finns här ovan en ambition att inkludera så mycket som möjligt för att kunna skapa definitioner som är tillämpbara på institutionell samhällsnivå. Oavsett hur mycket man inkluderar så är Werbners ”The Grand Inquisitor” en viktig del när man skall bena ut hur olika resonemang kring islamofobi ser ut.

Islam är en religion och muslimer består av en mängd olika grupper av människor med olika etnisk tillhörighet och kulturell bakgrund. Om man talar om islamofobi som enbart diskriminering och kränkning av individer som bekänner sig till islam så riskerar man missa dimensioner av problematiken. Rädslan för terrorism och ”The Grand Inquisitor” är element

¹¹ Otterbeck & Belevander (2006) s. 9.

¹² Otterbeck & Belevander (2006) s. 23.

¹³ Songur, Welat & Englund, Cecilia(2007) *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige*. Integrationsverkets rapportserie 2007:03

som är närvarande i det som vi kallar för islamofobi. För att kunna göra en analys av vad de tillfrågade lärarna lägger i begreppet islamofobi så behöver jag klargöra vad begreppet betyder för mig och det behövs också ett verktyg för att kunna kategorisera deras svar.

2.2 Islamofobi bland svenska ungdomar och vuxna

Jag kommer i detta stycke redogöra för den forskning som behandlar hur och vilka problem vi har med islamofobiska åsikter bland svenska ungdomar och till viss del vuxna. Den forskning som jag funnit ger inte en enhetlig bild av läget. Att kunna visa på hur situationen ser ut i Sverige rörande islamofobi är viktigt dels som tidigare nämnts kunna ställa min empiri i relation till faktiska siffror men också för att kunna diskutera begreppet islamofobi och dess samhällsrelevans.

I ”levande historia” och BRÅ:s rapport *Intolerans* har man gjort en kvantitativ studie med 10600 elever från åttonde klass till trean på gymnasiet.¹⁴ Undersökningen berör antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga. Författarna ger bilden av att de flesta svenska ungdomar är positivt inställda till olika minoriteter. När det handlar om muslimer så är det 8% av de tillfrågade ungdomarna som har en hög grad av intolerans. Detta kan jämföras med 6% av hög grad av intolerans mot judar och 7% när det gäller homosexuella. Resultatet får anses ligga inom felmarginalen och samma undersökning hade kunnat få ett resultat där skillnaderna är obefintliga eller starkare. 26% av de tillfrågade eleverna ställde sig tveksamt inställda till muslimer. Dessa siffror kanske inte ger en rättvis bild av hur det ser ut men om man tittar på delfrågorna så blir det tydligare. Ca 25% av de tillfrågade tyckte att vi har alldeles för många muslimer i Sverige och 23% var negativt inställda till byggandet av moskéer. Hela 17% tror inte att muslimer är laglydiga invånare och ca 26% håller med om påståendet att muslimer bara vill leva på bidrag. Dessa siffror speglar en verklighet som lärare skall bemöta. En medvetenhet kring denna intolerans och dessa fördomar är viktig för att bemöta islamofobi men också en insikt i vad begreppet står för. Jag kommer senare att visa på vad deltagarna i denna undersökning tror att skolelever identifierar som problematiskt med islam och de framställer en annan bild än vad statistiken här ger.

¹⁴ Forum för levande historia (2004) *Intolerans* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

I Otterbeck och Belevanders studie *Islamofobi* finner vi stöd för resultatet i den tidigare nämnda forskningen att elever i åk 3 på gymnasiet är aningen mer toleranta än de yngre åldrarna men de visar också på att ungdomars socioekonomiska bakgrund är av avgörande betydelse för hur de kommer att betrakta islam och muslimer. Föräldrars utbildning och de egna betygen verkar positivt i frågan om tolerans. Vad som också är mycket intressant är att flickor och pojkar med stereotypa, inflexibla könsrollsuppfattningar är mer negativt inställda till muslimer i allmänhet än de ungdomar som har en mer öppen syn i denna fråga. Detta samband är så starkt att det faktiskt suddar ut skillnaderna mellan kön. I övrigt kan vi se att kommuner med hög arbetslöshet och i områden med samhälleligt utanförskap uppmäter högre grad av intolerans än andra områden.¹⁵

Graden av intolerans minskar ju äldre de tillfrågade är men också föräldrarnas utbildning och socioekonomiska status spelar stor roll. Skillnaden mellan äldre och yngre elever är små och vilket gör att man kan bortse från denna förändring men författarna väljer ändå visa på att det finns en marginell minskning ju högre upp i skolan man kommer. Studien visar också att yrkesförberedande program på gymnasiet har större problem med islamofobi än de studieförberedande och detta kopplar man till föräldrars utbildning. Vad som också är mycket spännande är att elevers religiositet spelar in. Bekänner de tillfrågade sig till en religion och är troende så är de mer toleranta än de som är icke troende och inte bekänner sig till någon religion.

Integrationsverket publicerade år 2007 en rapport som bygger på flera delstudier. I denna rapport redogör några forskare hur män födda på 1980-talet respektive 1940-talet ser på islam och muslimer. I upptakten ger de en mycket mörk bild av hur det ser ut med toleransen mot muslimer i Sverige. ”I den senaste barometern konstaterades att en majoritet av de tillfrågade har en negativ eller nedvärderande inställning till islam och muslimers kultur, samtidigt som de själva inte ser sig som avståndstagande från muslimer”.¹⁶ Majoriteten i detta fall får representera den svenska befolkningen och där framkommer det att sex av tio svenskar är helt eller delvis negativa till främjandet av muslimers rätt att utöva sin tro i Sverige. En tredjedel

¹⁵ Otterbeck & Belevander (2006)

¹⁶ Welat & Englund (2007)

är helt eller delvis negativa till moskébyggen på svensk mark.¹⁷ Det visar sig att yngre människor som regel är mycket mer toleranta och öppna vad gällande islam än äldre personer och BRÅ:s undersökning innefattar skolungdomar mellan 14 och 19 år emedan integrationsverkets forskning omfattar alla åldersgrupper. Welat Songur och Cecilia Englund har genomfört en intervjuundersökning med totalt 20 deltagare, tio män födda på 1980-talet och tio män födda på 1940-talet. Studien visar på en skillnad hur dessa två åldersgrupper ser på islam. De intervjuade tar förvisso upp ungefär samma saker vad de tycker är negativt med islam men den yngre kategorin har ett långt mer öppnare synsätt vad gällande islam och muslimer. Lågutbildade män över 65 är den grupp som instämmer mest på islamofobiska uttalanden. I intervjuundersökningen så gav de informanter som var födda på 1980-talet uttryck för en högre grad av misstänksamhet mot den bild av muslimer och islam som framställs i media. De menade att den inte alltid behövde vara sann och riktig utan snarare att vi får ta del av ett skevt urval.

I Australien har man gjort undersökningar med både lärare och elever och finner att generellt sett är lärarna aningen mer toleranta på de undersökta skolorna men de svarar mycket olika på vissa frågor. Lärarna tror inte att islam är ett hot mot det australiensiska samhället men det tror eleverna i större utsträckning men å andra sidan tror lärarna att islam har spridits med våld men det ställer inte eleverna upp på.¹⁸ Både elever och lärare tyckte att de hade en bättre syn på islam och muslimer än vad som presenterades i media emedan ungdomar var mer benägna att ställa upp på ett antal presenterade stereotyper av muslimer. Detta går stick i stäv med den svenska undersökning som menar att ju äldre man är desto mindre tolerant gentemot islam och muslimer. Troligtvis är lärarna allt emellan 20 årsåldern och pensionsålder. Detta kan förklaras med att lärarna som regel har en universitetsutbildning och grad av utbildning har en påverkan på hur tolerant man är. Om detta är tillämpligt i Sverige så är det mycket relevant att undersöka hur lärare ser på islamofobi och hur man skall bemöta denna problematik. Jag tar det för sannolikt att svenska lärare i berörda ämnen har en mer kvalificerad syn på islam och muslimer genom de ämneskunskaper de tillägnat sig under sin utbildning samt under sin yrkesverksamma tid än de elever de skall undervisa.

¹⁷ Integrationsverket (2007) *En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi* Integrationsbarometer 2007.

¹⁸ Haque, Amber. "Attitudes of high school students and teachers towards Muslims and Islam in a southeastern Australian community" *Intercultural Education*, (2001 (2))

2.3 Lärarens arbete och värdegrunden

Läraren är ofta den enda personen som står som länk mellan samhällets värderingar (t.ex. skolans styrdokument och likabehandlingsplaner) och eleverna som de undervisar. Om det är så att media presenterar en skev bild av islam och muslimer med debatter om slöja, hedersvåld och terrorism så har läraren en mycket viktig roll i att förmedla det som inte annars syns och kunna bidra till en nyanserad bild av både islam och muslimer såväl som av islamofobi. Antisemitism, rasism och islamofobi är inte isolerade fenomen som är oberoende av varandra och att då ta tag i och undervisa kring islamofobi blir då viktigt på mer än ett sätt.

Det går inte att tala om undervisning som berör tolerans och intolerans utan att komma in på skolans värdegrund och skolan som värdeförmedlare. Skolans värdegrundsuppdrag skall enligt LPO94 och LPF94 ”utformas i enlighet med demokratiska värderingar” och demokratiska värderingar är i detta fall alla människors lika värde, solidaritet och jämställdhet.¹⁹ Skolan är värdeförmedlande till sin natur och har länge så varit. ”Skolan är ett verktyg för den demokratiska staten att skapa gemensamma värden och känsla av samhörighet och vänskap i ett samhälle”.²⁰ Skolan är en förutsättning för att skapa gemensamma värden och de gemensamma värdena är som beskrivits ovan demokratiska värderingar och allas lika värde samt solidaritet med utsatta och svaga. Hanna Kjellgren har tittat närmare på hur lärare i SO samt rektorer uppfattar hur värdena i värdegrunden präglar deras arbete och vilka värden det uppstår mest konflikt kring. Jag ser värdegrunden och de ”demokratiska värderingarna” som intimt förknippade med undervisning som berör tolerans och intolerans. En lärares inställning till islamofobi kan påverka hans eller hennes sätt att förmedla den centralt fastslagna värdegrunden och inte minst då flera utav de lärare jag intervjuat menar att elevers eventuellt dåliga attityd till islam och muslimer sägs vara för att islam krockar med den svenska synen på demokrati och jämställdhet som något positivt. Läraren är den som direkt skall förmedla styrdokumentens budskap.

Hanna Kjellgrens undersökning visar att det är de liberaldemokratiska värdena som präglar lärare och rektorers arbete mest och då särskilt de individualistiska. Om vi tittar på de

¹⁹ LPO94/LPF94

²⁰ Kjellgren, Hanna (2007). Skolan som värdeförmedlare. I Pierre, Jon (red.). *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups. S. 123.

enskilda frågorna så har 90 % av de tillfrågade lärarna svarat att alla människors lika värde präglar deras arbete i mycket hög utsträckning och 9% har svarat att det har ganska hög prioritet. Lite längre ner på prioriteringslistan kommer tolerans där 73 % har svarat att det har mycket hög påverkan på deras arbete och 26 % menar att det har ganska hög påverkan på deras arbete. Inte helt oväntat anses alla dessa värden (människans egenvärde, tolerans, alla människors lika värde, jämställdhet och demokrati) genomsyra lärarnas sätt att arbeta i stor utsträckning. Kjellgren har också undersökt hur ofta det uppstår konflikt mellan olika värden och 45 % menar att det mer än en gång i månaden uppstår konflikt vad gällande begreppet tolerans i förhållande till andra värden. När det gäller aktning för varje enskild människas egenvärde och allas lika värde så är svaret på samma fråga 45 % respektive 44 %. Vad detta i praktiken innebär kan jag bara spekulera kring men Kjellgren menar att konflikter mellan värden oftast handlar om konflikten mellan det kollektivistiska och det individuella. Att respektera varandra som individer är det som leder till mest konflikter i klassrummet. Kopplat till diskussionen om islamofobi så blir detta aktuellt om vi utgår ifrån att det är viktigt att respektera den enskilda individens religiositet och dennes rätt till sin religion kontra det som flera av mina intervjupersoner återkommer till och det som anses problematiskt med islam och muslimer som t.ex. slöja eller andra värderingar och traditioner.

Lärarna är en del av den yttersta spetsen för vårt svenska byråkratiska samhälle. Lärarna skall i sin roll som ”frontlinebyråkrat” förmedla det som vi på högre nivå kommit överens om och har ett stort utrymme att forma sin undervisning så som de själva önskar i förhållande till styrdokument och värdegrund.²¹ Lärarens yrkesvardag är en dynamisk och mångfacetterad värld med otaliga moment och ställningstagande varje dag. Dennes yrke lämpar sig kort och gott inte för detaljstyrning uppifrån. Läraren skall förhålla sig till styrdokument självständigt och skall dessutom göra avvägningar och tolkningar som så lite som möjligt bidrar till konflikt och friktion mellan olika värden och enskilda elever. Som vi kommer att se senare så är detta på inget oproblematiskt då vi talar om islamofobi och lärarens uppfattning.

Jag har inte funnit någon forskning som berör lärarens roll fastän det ofta påtalas att skolan skall agera och att skolan är en viktig dämpare av intolerans. Det är läraren som slutgiltigt

²¹Fredrikson, Anders (2007). Läraryrket och den politiska styrningen av skolan. I Pierre, Jon (red.). *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups

skall förmedla det innehåll som styrdokument ger uttryck för och det är i slutändan lärarens syn på fenomenet som påverkar hur undervisning kommer att se ut. Jonas Otterbeck skriver i sin bok *Islam, muslimer och den svenska skolan* att: ”fortfarande, 1999, finns det inget större forskningsmaterial publicerat trots att många lärare verkar vara i ett desperat behov av tillgänglig forskning”.²² Detta uttalande gör Otterbeck i ett sammanhang där han menar att det finns alldeles för lite forskning om islam och islamofobi i kontexten svensk skola. Jag har funnit samma avsaknad av tidigare forskning när gällande sådant som kan tänkas ha anknytning till denna studie.

2.4 Rationell antiislamism

Det verkar som om det inte är oproblematiskt att förhålla sig till islamofobi och muslimer för respondenterna i denna undersökning, särskilt då i förhållande till styrdokumenten för grund- och gymnasieskolan. Det är ett faktum att det finns många totalitära stater och regimer som hävdar att de verkar enligt islams lag och syfte samt att det förekommer hedersvåld och kvinnoförtryck som förknippas med islam och muslimer. De värden som den svenska skolan skall stå för samt det som är det vedertagna synsättet på demokrati går stick i stäv med vad som är det rådande systemet i många islamistiska stater. Frågan är då om man kan hävda rationell antiislamism utifrån det som vi kollektivt har beslutat att vårt samhälle skall verka för när vi kritiserar eller är negativt inställda till islam? Jag tänker inte ta ställning till den frågan i denna uppsats men man bör vara medveten om detta när man diskuterar islamofobi och närliggande fenomen. I vissa fall kanske det är befogat med kritik som rör fenomen som kan kopplas till muslimska organisationer, muslimska etniska grupper eller stater.

2. Problemprecisering, syfte och frågeställningar

3.1 Forskningsproblemet

Det förekommer islamofobi i Sverige. Detta fenomen är till viss del utrett men begreppet och innebörden är många gånger oklar. För att kunna arbeta vidare med islamofobi i skolan så måste vi först ta reda på vad det är och hur de som skall arbeta med islamofobi ser på begreppet. Lärare är inte immuna mot fördomar och kan inte förväntas veta allt om islamofobi

²²Otterbeck, Jonas (2000) *Islam, muslimer och den svenska skolan*, Lund: studentlitteratur

och att utreda hur de ser på fenomenet är viktigt för att kunna gå vidare både med kopplingen till skolans värdegrund och det dagliga arbetet. Jag vill också i och med denna undersökning fylla den forskningslucka som finns mellan övergripande teori och skolans vardag och åsiktsbarometrar. Jag skall här ta reda på hur en handfull lärare ser på islamofobi, vad de tror att det beror på och vad de tycker att det finns för problem med att diskutera fenomenet.

3.2 Syfte

Syftet med denna undersökning är att se hur samhällskunskapslärare ser på begreppet islamofobi, vad det innebär och hur de tycker att situationen med islamofobi ser ut. Det förekommer idag islamofobi bland svenska skolungdomar och det finns de som menar att islamofobi kan bli den nya rasismen, att islamofobi rotar sig mer och mer i Europa samtidigt som det finns en spretande bild av vad begreppet innebär. Det finns också studier som pekar på att muslimer och islam mestadels tar plats i media när det finns något negativt att rapportera. Skolans värdegrund uttrycker demokratiska ideal och allas lika värde och rättigheter. Det blir då skolans ansvar att verka emot intolerans och det har visat sig att det inte är helt konfliktfritt då flera av styrdokumentens uttryckta normer riskerar att kollidera. Jag vill då också undersöka vilken roll de intervjuade tycker att skolan skall ta och hur de vilka problem som kan uppstå i samband med undervisning.

3.3 Frågeställningar

- Hur definierar lärarna i undersökningen islamofobi?
- Vad ser de som orsak till problemet med islamofobi?
- Identifierar dessa lärare islamofobi som ett problem i den svenska skolan?
- Vilken roll tycker de att skolan skall ha i denna fråga och vad finns det för problem kopplat till detta?

4. Metod och genomförande

4.1 Val av metod

Valet av metod för denna undersökning föll på en kvalitativ samtalsintervjuundersökning eller respondentundersökning. ”Vid en respondentundersökning är det intervjupersonerna själva och deras egna tankar som är studieobjekten”.²³ Vad jag i denna undersökning är ute efter är intervjupersonernas egna tankar och upplevelser och hur de betraktar och upplever begreppet islamofobi. Faktumet att undersöker ett relativt outforskat fält bidrar till min övertygelse i val av metod då samtalsintervjun är särskilt lämplig i detta sammanhang. Jag har även valt samtalsintervjun för att jag vill ha utvecklade resonemang och för att kunna ha en viss frihet i förhållande till min intervjuguide för att kunna ställa följdfrågor och inte bara få raka svar. Jag har följt en intervjuguide som jag använt mig av vid samtliga intervjuer. ”Men beroende på hur dialogen med respektive person utvecklar sig kommer frågornas ordningsföljd, formulering och ibland också innehåll att variera mellan intervjuerna”.²⁴ Friheten i förhållande till intervjuguiden har här varit en förutsättning för genomförandet av undersökningen för utan denna frihet hade jag förmodligen gått miste om mycket information.

4.2 Urval och avgränsningar

Jag har valt att intervjua sju stycken samhällskunskapslärare på tre olika gymnasieskolor i Göteborgsområdet. Att det blev sju intervjupersoner beror mycket på att det är en rimlig arbetsmängd för denna undersökning och jag kan endast spekulera i när jag skulle, eller om jag har uppnått teoretisk mättnad. Valet av samhällskunskapslärare på gymnasiet grundar sig i dels i att man på gymnasiet kan börja diskutera islamofobi och liknande begrepp på en mer principiell och begreppsnivå med eleverna, och dels för att samhällskunskap är ett ämne där man berör aktuella samhällsfenomen och nutidshistoria. De intervjuade lärarna är mellan 34 och 60 år gamla och består av tre kvinnor och fyra män. Tre av lärarna jobbar på en förortsskola med betydande del elever med invandrar- och muslimsk bakgrund. Två lärare jobbar på en homogent ”svensk” skola i centrala Göteborg och de sista två arbetar på ett gymnasium som ligger strax utanför Göteborg och där finns det ett fåtal elever med invandrarbakgrund eller muslimsk bakgrund. Anledningen till detta är att jag vill ha lärare

²³ Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, J. (2006) *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Andra upplagan. Norstedts Juridik AB. S. 254.

²⁴ Esaiasson m.fl. (2006) S. 255.

från olika typer av gymnasium för att försäkra mig om att få olika typer av lärares åsikter och tankar. Jag har alltså arbetat efter ett ”maximalt olika” scenario men inom den utvalda gruppen intervjupersoner. Hade jag i min undersökning endast haft lärare från en typ av skola så hade detta kunnat påverka mitt resultat och resultatet hade bara speglat den skola jag undersökt.

För att komma i kontakt med mina intervjupersoner så har jag helt enkelt ringt till respektive skola och frågat efter samhällskunskapslärare. I några fall har jag även använt mig av nyckelpersoner som försett mig med e-postadresser och telefonnummer till lämpliga intervjupersoner.

4.3 Intervjuguide

Jag har för att på ett konsekvent sätt kunna genomföra mina intervjuer utformat en intervjuguide.²⁵ Intervjuguiden har utformats så att skall kunna ge en så djupgående bild av respondenternas resonemang som möjligt. Frågorna är också utformade på ett på ett sådant sätt så att det skall finnas utrymme för både resonerande svar och följdfrågor. Intervjuguidens frågor är kopplade direkt till mina frågeställningar och mitt syfte för minimerandet av förvecklingar och dålig operationalisering. Frågornas mycket öppna karaktär är ett resultat av den brist på tidigare forskning som berör mitt valda fält. Jag har också varit noga med att ställa raka och enkla frågor utan omskrivningar. ”Man bör som intervjuare också sträva efter att ställa direkta frågor och undvika indirekta. Detta gäller i synnerhet då man kommer in på känsliga områden (vad det nu är för något)”.²⁶ Jag tolkar det som om vissa av de lärare som jag intervjuat uppfattat ämnet som känsligt då de uttryckligen bett om att få vara helt anonyma.

4.5 Genomförande av intervjuer

Alla intervjuer har genomförts på respektive lärares skola och lokal för intervjun har valts av respondenterna. Intervjuerna genomfördes i avskildhet i tomma klass- eller grupprum och jag lät dem själva bestämma plats och tid. Avskildhet är viktigt inte bara för att det är bra att

²⁵ Se bilaga 1.

²⁶ Trost, Jan (2005) *Kvalitativa Intervjuer* Lund: Studentlitteratur. S. 76.

kunna prata ostört men också för att inte respondenten skall känna sig hämmad av att någon kanske lyssnar på de svar de ger. Intervjuerna spelades in i sin helhet med intervjupersonens medtycke. Ingen hade några invändningar mot detta. Eventuell obekvämheter med att intervjuerna spelades in blir en försumbar effekt i förhållande till att man faktiskt har möjlighet till ett utförligt utskrivet material som går att koda och analyser på ett sätt som inte anteckningar kan motsvara. Efter genomförda intervjuer transkriberade jag hela intervjuerna med vissa undantag för ”sidosnack” och uppvärmning. Alla lärare har blivit informerade om att de kan dra sig ur undersökning när de vill och att deras deltagande på alla sätt är helt frivilligt. Jag har också upplyst samtliga intervjupersoner om att full konfidentialitet utlovas.

4.6 Reliabilitet och validitet

Intervjuernas och utskriftens reliabilitet och kvalitet är avgörande för trovärdigheten. Jag har varit mycket noggrann med att inte t.ex. ställa ledande frågor. Intervjufrågorna skall enligt Steinar Kvale vara korta i förhållande till svaren och svaren skall vara omfattande och spontana. ”Omfattningen av spontana, rika, specifika och relevanta svar från den intervjuade” ser Kvale som ett bland flera kvalitetskriterier.²⁷ Jag har varit noga med att följa upp eventuella oklarheter och verifiera egna tolkningar under själva intervjun då slarv i detta sammanhang kan ge undersökningen ett dåligt underbyggt resultat. Det är svårt att avstå helt från bedömningar och avgöranden när man skriver ut intervjuer men genom att vara medveten om denna fallgrop under arbetet anser jag borga för god reliabilitet. Jag har varit mycket noggrann under hela intervjuförloppet och varit väl medveten om de problem som kan uppstå i samband med intervjuer och utskrift. Vad som dock alltid riskerar att vara ett problem när man diskuterar frågor som kan uppfattas som känsliga är så kallade intervju effekter. Det kan i detta fall finnas en rädsla från respondentens sida att framstå som politiskt inkorrekt och okunnig. Detta gör att jag som intervjuare måste vara noga med att ställa rätt följdfrågor och ta med detta i beräkning vid analysen av det empiriska materialet.

Undersökningens validitet är svårare att avgöra då det kommer an på mer abstrakta faktorer. En noggrant genomförd undersökning får i viss mån genom detta en ökad validitet men det handlar också om att mäta det man avser att mäta eller ”till den utsträckning i vilken våra observationer verkligen speglar de fenomen eller variabler som intresserar oss”.²⁸ Jag anser att

²⁷ Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

²⁸ Kvale (1997)

jag här undersöker det som jag haft för avsikt att undersöka. Då jag haft problem att hitta närliggande tidigare forskning så får jag kombinera teori och tidigare forskning och lita till logiken i de kopplingar till densamma jag senare gör.

4.7 Analysen

För att på ett systematiskt och pålitligt sätt kunna göra en analys av det empiriska materialet så har jag skapat ett analysverktyg. Detta analysverktyg utgår från Kvales meningskategorisering. Meningskategorisering innebär att intervjun kodas i kategorier, längre uttalanden reduceras till enkla kategorier. Det finns ingen fast form hur man utvecklar dessa kategorier utan de kan uppstå utifrån empirin. ”Kategorierna kan ha utvecklats i förväg eller växa fram ad hoc under analysens gång; de kan hämtas från teorin, från vardagsspråket eller från intervjupersonernas eget idiom”.²⁹ Själva kategoriseringen sker genom att man ställer upp ett antal huvuddimensioner vilka skall hjälpa till att svara på frågeställningarna. I mitt fall betyder det att huvuddimensioner, frågeställningar och frågorna i intervjuguiden hamnar mycket nära varandra. Under varje huvuddimension utkristalliserar sig ett antal kategorier av uttalande kring det övergripande huvudtemat. Varje huvudtema kan sägas motsvara en för uppsatsen relevant frågeställning. Varje intervju och huvuddimension kodas och kategoriseras var och en för sig för att sen slutgiltigt föras samman i en tabell med olika fällt där varje kategori passas in i varsitt fällt. Detta ger mig, förutom ett hanterligt material, en överblick samt en möjlighet att se om eventuella mönster framträder. Jag kommer i skenet av de framträdande kategorier diskutera mitt resultat.

5. Resultatredovisning

Jag kommer i detta avsnitt att redogöra för hur de olika lärarna ser på islamofobi och problem förknippade med ämnet. Resultatredovisningen kommer att följa de uppställda frågeställningarna med hjälp av mitt analysverktyg. Jag kommer alltså ta upp en huvuddimension i taget och inte redogöra varje intervju för sig. Jag bifogar också ett ifyllt analyschema som bilaga där de olika kategorierna återfinns i kortare form.

²⁹ Kvale (1997) S. 174.

5.1 Vad innebär islamofobi för dessa lärare?

Det var många utav respondenterna som tyckte ovan stående fråga var svår att besvara och det krävdes ofta ett lite längre resonemang för att komma fram till vad det betydde för dem. Samtliga var överens om att det är en överdriven och ogrundad rädsla för muslimer och islam, en rädsla för det okänd och ett mått främlingsfientlighet.

”Ja det skulle kunna var ganska mycket. Det är ju ändå någon form av obehag man känner för nått främmande. Jag tror att det ryms då dels att man tycker att muslimer har an annan tro och att det är nått speciellt som gör att man betar sig på ett visst sätt. Jag tror också att i begreppet så finns det en... när man använder begreppet så tror jag ibland att man lägger in saker som inte har ett dugg med islam att göra utan mer främlingsfientlighet”.

Citatet ovan ger en god bild av vad respondenterna ser som grundstommen i begreppet islamofobi. Samtliga deltagare lägger dock till underkategorier till detta påstående. Vad som också är en vanligt förekommande åsikt är att islamofobi är rädslan för ett hot mot vår västerländska kristna kultur. Ett hot mot våra värderingar och i förlängningen vår livsstil. Islamofobi innebär alltså rädslan för ett hot mot det demokratiska samhället och dess värdegrund samt vår syn på moral och etik. Alla utom en av respondenterna ställer upp på denna definition av begreppet. Ett par av intervjupersonerna menar också att vi skapar ”olika” där vi många gånger är lika och detta gäller framförallt de religiösa aspekterna.

”Om man kopplar till antisemitism så skulle jag lägga det likt på nått sätt. Att man skapar sig förebild av hur muslimer är och den är så klart negativ och att det skapar en rädsla av att man tycker att islam är nått annorlunda som inte går ihop med den västerländska kulturen för islam har helt andra värderingar än vad vi har här och än vad kristendomen har och att det grundar sig i okunskap för man har ingen aning om att islam och kristendomen har jättemycket gemensamt”.

Men det förekommer också åsikten att vi inte ser skogen för träden och det till syvende och sist enbart handlar om en dikotomi av västligt demokratiskt å ena sidan och österländskt, muslimskt och ickedemokratiskt å andra sidan.

”Eftersom det är en religion man använder sig av så blir det att man har en fobi eller rädsla för det. Men det handlar inte om det egentligen, det handlar om ett västerländskt sätt att se på

demokratisträvan och det stämmer inte överens med de maktavare som hävdar att de jobbar i islams namn.”

Kampen mellan västerländsk demokratisyn och ”islamska” ickesekulära åsikter är något som ofta återkommer i flera utav mina intervjuer. Vid ett resonemang kring liknelse med antisemitism framkommer det att respondenten i fråga ser det som att ”muslimer” ses som de stora förlorarna i världen då de inte anses ha lyckats skapa demokrati eller modern samhällsutveckling.

Den största skillnaden i hur man resonerar kring islamofobi är på vilken samhällsnivå respondenterna placerar fenomenet. Dessa resonemang kan dock blandas och någon menar att det kan handla om allt från kampen mellan kristendom och islam till att man är rädd för mörkhyade människor man ser på stan. Det är endast ett par av respondenterna som i relation till denna fråga menar att det är en fråga direkt kopplad till allmän främlingsfientlighet. Det framkommer också i två av intervjuerna att islamofobi är ett substitut för ”kommunistkräcken” som man menar fanns före berlinmurens fall och att det finns ett behov av en yttre lite odefinierbar fiende.

Sammantaget så kan man säga att intervjupersonerna i denna undersökning ger en ganska samlad bild av vad de tycker att islamofobi är och vad det innebär. Det finns skillnader men de förkommer oftast när vi tränger lite längre in i deras definitioner av islamofobi. I det stort kan man säga att deltagarna i denna undersökning ser islamofobi som en ogrundad eller överdriven rädsla för muslimer samt att människor i allmänhet är rädda för ett hot mot vår demokratiska samhällssyn och vår livsstil.

5.2 Vad ses som orsak till islamofobi?

Respondenterna har till viss del olika uppfattning om vad islamofobi bland unga och vuxna grundar sig i och vad det beror på . Vad som dock är gemensamt för merparten av respondenterna är att de tillskriver media en stor roll. De intervjuade menar att medias till synes ensidiga bild av hur muslimer och islam representeras bidrar till mer islamofobi och stängda uppfattningar kring islam och muslimer.

Det finns två huvudåskådningar i vad man ser som orsak till islamofobi. Den första kan sägas vara att man lägger ”skulden” till islamofobi på ”muslimerna” själva. Problemet ses ligga inte i huvudsak på snäva eller låsta uppfattningar om en annan folkgrupp utan mer i att muslimer som grupp har en kultur och värderingar som inte går ihop med moderna svenskars syn på t.ex. kvinnors rättigheter och demokrati. Kort och gott kan man sammanfatta det som att det är ”deras” eget fel.

”Det är i första hand kvinnosynen, moralsynen överhuvudtaget, det här mer slutna att man inte kan gå klädd som man vill och man får inte vara med den man vill som en sida och sen naturligtvis terrorismen som den andra sidan och det är ju helt klart att det kom i och med 9,11. Men innan dess fanns helt klart den här skepsisen mot de extrema muslimska tolkningar och kvinnors rättigheter och så och det vill inte jag kalla fobi utan det är ju så det faktiskt är i fundamentalistiska stater och de är rätt så många. Kvinnorna förnekas rätt till utbildning etc.. Det finns ju många länder där det är så”.

I samband med liknande resonemang så menar respondenterna att faktiska omständigheter gör att man inte annat än kan tycka islam och vad det står för är problematiskt. Det finns här en sluten uppfattning att alla muslimska länder är ickesekulära och odemokratiska och detta ser folk, vilket leder till negativa åsikter om islam. Islam ses här som ett ideologiskt system som inte är förenligt med demokratiska tankesätt men också att religiös marginalisering bidrar till utanförskap och politisk polarisering. Man hävdar någon sorts rationell antiislamism grundat i vad de anser vara svenska demokratiska värderingar.

”Det är ju det att det är ett sånt avståndstagande till det demokratiska samhället som det har blivit tyvärr där man skiljer på att vara muslim och ickemuslim . Och framför allt om man ser då lågutbildade och marginaliserade och använder sig av en religion som vapen för sin identifikation så blir det ju feltolkningar så det bara visslar om det”.

När det handlar om skolan och elever specifikt så lyfts kvinnosyn och islamsk demokratisyn upp som ett problem som skapar islamofobi eller bidrar till att skolungdomar distanserar sig till islam. Det visuellt ickesekulära ses som en bidragande faktor till intolerans och i detta fall menar jag slöja eller annan utmärkande klädsel. En av respondenterna menar att det finns problem med att muslimer i svenska skolor inte umgås med eller ”dejtjar” svenskar. Den intervjuade ifråga menar att det blir konstigt då det oftast är OK om muslimska killar träffar

”svenska” tjejer men inte tvärtom. Detta menar respondenten är typiskt och en starkt segregande faktor.

Den andra huvudåskådningen, bland mina respondenter, vad islamofobi beror på syftar på mer strukturella faktorer. En lärare framhåller att det, enligt honom, misslyckade integrationsprojektet bär största delen av skulden samtidigt som han säger att han inte tror att ungdomar som har bekanta med muslimsk bakgrund är lika benägna till intolerans mot muslimer. Om man dessutom tillhör en utsatt grupp själv så ses risken för att man skall bli islamofob som större än om man kommer från en välutbildad familj med ekonomisk trygghet. Konkurens om jobb bland arbetarklassen skulle då kunna vara en utlösande faktor. Detta lägger ytterligare vikt vid klassaspekten som flera utav respondenterna tar upp och då i samband med både etnisk och socioekonomisk segregation.

”Hela samhällsutvecklingen hänger på detta, kommer vi att få ett segregerat klassamhälle där man lätt hittar syndabockar då är det klart då frodas de grova generaliseringar”.

Fördomar sprungna ur okunskap och den bilden som många tycker sig få från nyhetsmedia anses vara en stor del av det som bidrar kanske inte direkt till islamofobi men till en stereotyp bild av muslimer. Denna stereotypa bild av islam och muslimer anses kunna bidra till segregation och islamofobi. Dessa fördomar kopplas ofta till det som jag tagit upp tidigare som t.ex. demokratisyn, kvinnoyn och religiositet.

”Ja det är kvinnoynen, det märker jag bland mina elever. Sen att man kanske har bild av att muslimer att dom är väldigt troende. Man har svårt att se att det finns sekulariserade muslimer och att den största andelen i Sverige kanske är sekulariserade. Även om man pratar om det så kan dom ändå återkomma till det att muslimer är mer troende än kristna generellt. Sen vet inte jag att det är ett problem förutom att man tror att man kan stoppa alla i samma fack för så här gör man om man är muslim för dom är jättetroende så dom följer ju alla dessa regler. Och sen tror jag det är den här terroristkopplingen med självmordsbombare. Kopplat till det här med kvinnoyn så är slöjan nått som återkommer. ”Kan dom inte ta av sig slöjan”? Dom fattar att det är deras religion men dom måste ju inse att de får nackdelar av det och så kan man höra en del resonera. Ta av dig slöjan så får du jobb”.

Återigen ser vi här hur man tror att utmärkande religiositet är något som sticker folk i ögonen och hit kan man koppla t.ex. slöja som också ses som en indikator för kvinnoförtryck. Frågan

om slöja kopplas också till allmänna debatter i tidningar och TV som man menar ger en skev bild av vad islam handlar om.

Jag har också frågat vilka historiska händelser som kan tänkas ha bidragit till islamofobi och intolerans eller snarare utlösande faktorer. Alla är eniga om att islamofobi inte var ett speciellt aktuellt fenomen före 11 september 2001. 9,11 bidrog enligt respondenterna till en aktualisering av frågan om islam kontra det västerländska och ersatte på allvar kalla kriget. Kopplingen till att terrorism ses som en orsak till negativa fördomar om islam och muslimer är här tydlig. Drygt hälften av respondenterna menar också att islamofobi och negativa attityder gentemot islam kan spåras ända tillbaka till medeltiden och korstågen. Endast en intervjuperson tänker sig att den muslimska närvaron på t.ex. Balkan och Spanien kan ha bidragit till islamofobi eller intolerans. När man här pratar om korstågen så är det oftast i sammanhanget med kampen mellan islam och kristendom. Endast en av respondenterna menar att Ayatolla Khomeinis maktövertagande i Iran skulle ha haft någon effekt i form av islamofobi

5.3 Identifierar dessa lärare islamofobi som ett problem i den svenska skolan?

Denna fråga ger väldigt intressanta svar. Alla de intervjuade lärarna utom en svarar på denna fråga att det inte finns något problem med islamofobi på den skola där de arbetar men säkerligen på andra skolor. En av respondenterna menar dock att eleverna han jobbar med distanserar sig från islam och muslimer men inte att detta skulle vara islamofobi.

”Nej inte här. Dom distanserar sig från islam här. Och just det där att man distanserar sig från en grupp att man tillhör något annat och det gör ju det man då kan bli att andra tar avstånd från en och den formen finns men inte ren och skär islamofobi. Däremot finns det en distansering, att man inte umgås på samma plan längre, man har inte samma värderingsgrund”.

Ett liknande resonemang återfinns hos en av lärarna som arbetar på en förortsskola som menar att det framförallt är de ”svenska” tjejerna som tycker att vissa killar är besvärliga och att de i detta sammanhang beskrivs som invandrarkillar och muslimer. När jag frågar om hur

intervjupersoner tror att det ser ut generellt i den svenska skolan så är det inte islam som kommer upp utan i detta sammanhang pratar man mer om muslimer. Det som man eventuellt tänker skulle vara problem ligger mer på en daglig nivå, interaktion mellan ungdomar och att det är handlingar som elever har besvär med och inte islam i stort eller muslimer för den delen. Frågan ses mer handla om främlingsfientlighet än om rädsla för det som lärarna definierar som islamofobi. Detta är aningen motsägelsefullt om man ser till vad lärarna tycker skulle kunna vara orsaken till islamofobi. Men eftersom ingen tycker att de har sett några tydligare exempel på islamofobi i deras direkta arbetsmiljö utan snarare vad de uttrycker som vardagliga problem i det dagliga livet i skolan. Med vardagliga problem menar jag närmast meningsskiljaktigheter i korridorer och olikheter som uppmärksammas av eleverna. Vad flera av lärarna tycker är problematiskt är att de inte alltid tror sig få elevernas sanna bild av vad de tycker för att man i allmänhet vill framstå som politiskt korrekt men jag återkommer till detta i ett senare avsnitt.

5.4 Vilken roll skall skolan ta i denna fråga och vad finns det för problem kopplade till detta?

Det finns en viss enighet bland respondenterna att islamofobi är något som bör bemötas och lyftas fram i skolan speciellt då man överlag anser att media ger en ”taskig” bild av islam och muslimer i skolan. Samtidigt som man tycker att det skall lyftas fram och diskuteras så har intervjupersonerna svårt att se problemen med islamofobi där de jobbar. Ett par av respondenterna tycker att man skall diskutera islam och muslimer så som det verkligen ser ut. Man skall lyfta fram verkligheten och både ta död på fördomar och sneda bilder av islam men samtidigt inte ge en förfina bild av vad man tycker är verkligheten.

”Den (undervisningen) skall vara saklig. Man skall lyfta problemen. Jag tycker att om man tycker vissa saker så skall man säga det på saklig grund. Att det här att diskutera detta handlar inte om att kritisera en religion. Det går inte att kritisera islam. Man kränker muslimer om man gör detta och det är fel”.

Det finns en mildare syn på hur man skall lyfta fram ”hela” islam och vad det är att vara muslim. Samtliga menar att man skall ge en nyanserad bild men det finns skilda meningar i vad som är problemen med att göra detta. Man måste enligt flera av respondenterna ta upp både det som är positivt och det som anses som negativt.

”Som både samhälls och religionslärare att man måste visa på en mer nyanserad bild av islam och man skall ju inte förneka den fanatism som finns och då även inom alla religioner. Man skall inte gömma den under mattan men man måste visa på bredden och vad som är andra yttringar av islam. Det är ju vanligare att vara ickefundamentalist än att vara det. Tror jag att visa på likheter med t.ex. kristendom och judendom så att man ser att de tre har nått gemensamt, att det inte är så annorlunda. Och att man försöker hitta exempel som lever i Sverige så att man inte bara visar upp islam som nått som man håller på med långt bort. Det är ju en religion som är närvarande i Sverige”.

Som vi kan se så ses inte undervisning kring och motverkande av islamofobi som något enkelt. Flera utav mina intervjupersoner menar att det är konfliktfyllt att ge en positiv bild av islam och därigenom motverka eller förebygga islamofobi. De ser det som om demokratiska värden och modern livsåskådning står mot motsatsen som är omodernt ickedemokratiskt synsätt. Men som ett av föregående citat uttrycker så är det också så att merparten av respondenterna tycker att det är svårt att diskutera frågor som islam, muslimer och islamofobi då det anses som mycket lätt att bli stämplad som islamofob.

”Sen kan det ju .. man kan ju också säga att det kan utvecklas en islamofobi-fobi. Kan man ju tänka sig. Man hugger väldigt snabbt till med islamofobi om man är kritisk mot vissa inslag i den kulturen. Jag tycker som så att det är som alla fobier är ett hjärnspöke. Men sen är det ju då hur... det finns med detta att man lätt blir stämplad som fobiker om man inte ställer upp på allt som islam kan tänkas stå för eller presenteras i den kulturen”

Att ge en rättvis bild av islam och muslimer är här synonymt med att kritisera vissa delar eller inslag av vad man anser är islam och muslimsk identitet. Man ser sig inte som fri att diskutera det man tycker är problematiskt och då i förlängningen inte heller kunna bedriva undervisning som berör islam och islamofobi som man önskar. När jag frågar om man arbetar med motverkande av islamofobi på respektive lärares skola så är det ingen som kan säga att de gör det medvetet eller planerat. Kanske finns det en koppling här eller så kanske dom inte ser det som nödvändigt.

Även fast man vill ge bilden av att islamofobi inte är något som finns på den skola där man själv arbetar så är det tre av respondenterna som tycker att det är svårt att verkligen få någon uppfattning om vad eleverna egentligen tycker. Man ser det här som att de flesta elever vet

vad som är politiskt korrekt och vad som förväntas av dem som elever och således uttrycker inte sin sanna åsikt i frågan. Det behöver inte nödvändigtvis vara rent intoleranta åsikter utan det kan också handla om tvivel eller frågor. En respondent menar ”att det är fult att ha fördomar idag” och att detta är ett något som gör att man idag missar att fånga upp en del intoleranta tendenser i skolan i dag.

5.5 Sammanfattning av resultat

I stora drag finns det en samlad bild av vad respondenterna tycker att islamofobi innebär. De lägger dock lite olika aspekter i begreppet när jag ställer mer djupgående frågor men vad som är gemensamt är att alla ser det som en överdriven rädsla för islam, muslimer och rädsla för ett hot mot vår kultur och livsstil. De stora skillnaderna uppstår först när jag frågar vad de tror att ungdomar identifierar som problematiskt med islam, vad de tror att islamofobi grundar sig i. Det framträder tre olika uppfattningar och två utav dem har mycket olika utgångspunkt. Det första resonemanget är att det är muslimernas fel att det idag finns islamofobi. I nästa kategori av resonemang menar respondenterna att ungdomar ifrågasätter och dömer ut samma fenomen som tidigare kategori men de menar att intoleransen i detta fall grundar sig i okunskap och en onyanserad bild av islam och muslimer. Den tredje åskådningen sammanfaller till viss del med de andra och här menar man att det är en klassfråga. Är man själv utsatt så är det mer sannolikt att man skall vara främlingsfientlig och islamofob.

Det framträder ett mönster i resonemangen när vi kommer till de två sista frågorna. Samma lärare som tycker att muslimer får skylla sig själva när det gäller islamofobi och att det finns kompatibilitetsproblem mellan det västerländska och det muslimska är också de som tycker att det är svårt att undervisa om islam och muslimer för att motverka islamofobi. Det är dessa lärare som tycker att det är lätt att bli stämplade som islamofober och att ämnet är svårt att diskutera. Vad som är viktigt i detta sammanhang är att flera av respondenterna har samma problem med islam som de tror att eleverna har och att de också tycker att deras inställning är rationellt grundad i demokratiska och svenska värden. De lärare som svarar att de är rädda att de inte får veta vad eleverna egentligen tycker är de lärare som anser att islamofobi är grundat i okunskap hos eleverna. Ifråga om klassresonemanget så återkommer detta hos nästan alla respondenterna men det är ingen som ser detta som en avgörande faktor.

Att islamofobi är något som skall diskuteras i skolan är alla överens om men frågan är hur? Som visat så går åsikterna isär. En del av respondenterna menar att man skall lyfta fram och problematisera islam vilket jag i vissa fall tolkar som självupplevd rationell antiislamism, medan andra tycker att man mer skall ägna sig åt att nyansera bilden av islam för att motverka islamofobi. Eftersom flera av respondenterna ser problem med att på ett positivt sätt framställa islam och samtidigt förhålla sig konsekvent till den demokratiskt genomsyrade värdegrunden som de anser sig ha, så blir undervisningssituationen i detta fall inte okomplicerad. Vad som också framkommer i de flesta av de intervjuer jag gjort är att man som regel inte skiljer på individ, religion och etniska grupper. Man gör det som eleverna anses göra när de uttrycker islamofobi, nämligen att man diskuterar islam som ett helhetsbegrepp som inbegriper alla muslimer och islam.

6. Diskussion och slutsatser

Vad skall den svenska skolan ta för roll när det gäller att motverka islamofobi och andra former av intolerans? Hur skall vi förhålla oss till begreppet och fenomenet? Vad finns det för potentiella konflikter när man skall diskutera islamofobi, islam och muslimer i relation till det västerländska? Det här var frågor som jag tänkte skulle kunna ha enkla och raka svar. Så är inte fallet. När jag satt mig in i både teori och empiri för denna undersökning så framträder en komplexitet och något annat än det jag ursprungligen tänkte mig att komma fram till. Jag hade inte kunnat föreställa mig att så många av mina intervjupersoner skulle se så mycket problem med att undervisa om islam och islamofobi. Att behandla islam i undervisning ses som något problematiskt och man är rädd för att bli stämplad som islamofob då man hävdar att man uttrycker rationell antiislamism. Att motverka islamofobi kan då inte bli speciellt enkelt då det som flera av respondenterna tror är det som elever och ungdomar tycker är problematiskt med islam och muslimer i själva verket är det som de själva tycker är ”fel” i muslimska och islamska kulturer. Flera av de tillfrågade lärarna tycker demokrati, jämställdhet och sekularisering är begrepp som inte är förenliga med vad de tror att islam är. De ser en direkt konflikt i att förmedla demokratiska värden och att diskutera islamofobi och islam. Hanna Kjellgren har undersökt vilka konflikter som kan uppstå mellan olika värden som presenteras i LPO94 och LPF94. Det visar sig att 45% av de tillfrågade tycker att det uppstår konflikter i

frågan om tolerans och andra värden. Flera av deltagarna i denna undersökning ser här en konflikt mellan tolerans, demokratiska värden och jämställdhet. Att i detta fall vara frontlinebyråkrat och förmedla den svenska skolans värdegrund är alltså inte bara svårt enligt flera av mina respondenter utan också förknippat med konflikter inte bara mellan olika värden utan kanske också med elever med islamsk trosbekännelse. Läraren har i egenskap av frontlinebyråkrat stora möjligheter att påverka innehållet i sin egen undervisning och vilken syn man har på islam och islamofobi kommer troligtvis att påverka.

Både Runnymede Trusts och Pnina Werbners resonemang kring islamofobi går att återfinna i intervjupersonernas svar. Vad som är intressant är att flera av respondenterna vill blanda in i sin definition att islamofobi skulle vara en ersättare till den rädsla som fanns för hotet från kommunismen och östblocket före berlinmurens fall. Jag tolkar det som att ”kommunistkräcken” var ”The Grand Inquisitor” innan islam fick denna roll. Islamofobi som rädslan för ”The Grand Inquisitor” är genomgående i alla de intervjuer jag genomfört. Samma aspekter som ses som hotet från ”The Grand Inquisitor” är också det som man tror att ungdomar har problem med, samtidigt som man betonar vardagsföreteelser och kulturkrockar i skolan. Kvinnosyn och demokratisyn ses som utmanare till vårt västerländska normsystem. Tanken att det skulle vara vanlig främlingsfientlighet är något man sveper förbi utan att utveckla särskilt ingående. Om man tittar på BRÅ:s undersökning visar det sig att 26% av deltagarna tror att invandrade muslimer bara vill leva på bidrag. BRÅ:s rapport tar upp frågor som rör moskébyggen, att muslimer skulle vara lata och vilja gå på bidrag och kriminalitet, men ingen av deras frågor återkommer i intervjupersonernas resonemang utan det rör sig om principiella frågor med fokus på värden och normsystem. Är det så att de intervjuade lärarna som ser mest problem med islam och muslimer projicerar sina värderingar på eleverna? Om det kan jag bara spekulera, men andra fördomar som kan tänkas ligga bakom islamofobi än de som har med värdegrund, demokrati och kvinnosyn är det ingen som verkar ha några synpunkter om. InHar skolan lyckats med att få lärarna att ta till sig styrdokumentet? Med tanke på de aspekter och de konflikter som intervjupersonerna tar upp så går det mesta att relatera till LPO94 och LPF 94. Nu grundar sig denna undersökning på endast 7 respondenter men om jag hade haft fler så kanske vi hade sett ett åldersmönster i hur man resonerar kring de frågor jag ställt. Med tanke på att det finns undersökningar som visar på att ju äldre man är desto mer negativt inställd är man till islam så kanske det hade gett ett visst utslag. Men å andra sidan så finns det australiensisk forskning som visar på att lärare är mer tolerant

inställda än sina elever och detta kan eventuellt bero på utbildningsnivå vilket vistas ha effekt på hur man ser på muslimer och islam. Om det är så att muslimer och Islam till största del presenteras negativt i media så borde heller inte lärare vara helt immuna mot detta. Det finns kartlagt att negativ nyhetsrapportering som berör islam och muslimer får större utrymme nyhetssändningar etc. Lärare påverkas förmodligen på samma sätt som deras elever om än kanske i mindre utsträckning med tanke på utbildning och erfarenhet.

Hur skall vi tackla islamofobi? Eftersom det enligt flera av respondenterna ses som ett problem att diskutera och av andra som ett i överkant förstorat fenomen så kanske det är svårt att utifrån denna undersökning komma fram till en lösning. Vad vi kan göra är att diskutera de demokratiska värdena i förhållande till värden så som tolerans och alla individers lika värde. Vi måste kanske också tydligare utreda vad islam och muslimska identiteter är i förhållande till det som vi ser som det västerländska och demokratiska. Västerländskt och muslimskt är och behöver inte vara varandras motsatser och det är ett faktum som ytterligare behöver utredas och lyftas fram. Eftersom vi har ca 350000 muslimer i Sverige idag så är det viktigt att vi bemöter fördomar och stereotypa bilder av islam och för att kunna göra detta så måste vi nyansera och utbilda oss så att vi kan bryta oss loss från de kategoriseringar som vi gärna kastar oss in i. Muslimer är lika lite en etnisk grupp som kristna och islamofobi. Islamofobi är heller inget enhetligt begrepp utan rymmer många faktorer och kräver andra ställningstagande än rasism och antisemitism. För att vi skall kunna gå vidare med forskning och samhällsåtgärder för att motverka islamofobi så krävs det att vi först vet hur det ser ut och vad det är. Jag hoppas att denna undersökning skall kunna bidra till att visa att det är en komplicerad fråga som ytterligare behöver utredas.

7. Litteratur, rapporter och artiklar

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, .L. (2006). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Andra upplagan. Norstedts Juridik AB.

Forum för levande historia (2004) *Intolerans* Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Fredrikson, Anders (2007). Läraryrket och den politiska styrningen av skolan. I Pierre, Jon (red.). *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups

Haque, Amber. "Attitudes of high school students and teachers towards Muslims and Islam in a southeastern Australian community" *Intercultural Education*, (2001 (2))

Integrationsverket (2007) *En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi* Integrationsbarometer 2007

Kjellgren, Hanna (2007). Skolan som värdeförmedlare. I Pierre, Jon (red.). *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups. S. 123

Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larson, Göran (2006), *Muslimerna kommer*. Göteborg: Makadam.

Levin, Anna (2006) Nya Nyheter och Gamla Medier. I: L. Göran, M. Lövheim & A.Linderman (red:er), *Religion och medier* (s. 165-183) Lund: studentlitteratur

Otterbeck, Jonas & Belevander ,Pieter (2006), *Islamofobi*, Stockholm: Forum för levande historia

Otterbeck, Jonas (2000) *Islam, muslimer och den svenska skolan*, Lund: studentlitteratur

Songur Welat & Englund Cecilia(2007) *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige*. Integrationsverkets rapportserie 2007:03

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa Intervjuer* Lund: Studentlitteratur.

Werbner, Pnina. "Islamophobia, Incitement to religious hatred – legislating for a new fear?" *Anthropology Today* (2005 (1)).

8. Bilagor

8.1 Intervjuguide

1/ Vad tycker du ryms i begreppet islamofobi?

Vad är det för något?

Vad har islamofobi för historia eller historisk bakgrund?

Vad har islamofobi för djup/dimensioner i vårt samhälle?

2/ Har vi idag ett problem med islamofobi i svenska skolan?

Hur ser problemet ut?

Varför har vi detta problem?

3/ Vad är det som ungdomar identifierar som problematiskt med islam?

Hur ser vi på muslimer?

Vad har den mediala diskursen för betydelse?

4/ Har vi samma problem med antisemitism?

Hur ser det ut?

Varför har vi i så fall detta problem?

5/ Vad kan vi dra för paralleller mellan begreppen islamofobi och antisemitism?

Går de att jämföra?

6/ Vilken roll bör skolan ta när det gäller att motverka islamofobi?

Är skolans roll viktig?

Vad sker just nu för att motverka islamofobi och liknande?

Finns det nått tryck uppifrån att agera?

7/ Varför heter det islamofobi och inte antiislamism?

8.2 Analysschema

	Vad innebär islamofobi för de tillfrågade lärarna?	Varför islamofobi?	Är Islamofobi ett problem i skolan?	Hur skall man tackla islamofobi i skolan?	Svårigheter med frågan?
1	Överdriven rädsla för islam.	”Muslimernas eget fel”	”Inte på vår skola men säkert på andra ställen”.	Man skall lyft fram islam som det verkligen är och visa på problemen.	”Muslimer är så känsliga?”. ”Lätt att bli stämplad som islamofob”.
2	The grand Inquisitor, rädsla för hot mot vår livsstil etc.	Fördomar om islam som en sträng och ickesekulär religion		Aktivt lyfta fram fakta och nyansera bilden av islam.	Svårt att veta vad eleverna egentligen tycker. Politisk korrekthet.
3	Klassisk rasism, ser ner på kultur och seder.	Snett urval i media.		Inte göra för stor grej av det hela.	Svårt att vara positiv till vad man tror att islam och muslimer är.
4	Den nya ”Kommunistkräcken”				